

Ortodoks as slagspreuk en liberaal as etiket

S J Botha

Universiteit van Pretoria

Abstract

Orthodox as slogan and liberal as label

Recently a debate on church and theology got underway in *Die Hervormer*, the official mouthpiece of the Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika. In this debate the words 'orthodox' and 'liberal' are frequently used. It is not the first time that these words are used within the historical context of the church in South Africa. This paper makes a short excursion into the history of the Nederduitsch Hervormde Kerk to establish how these words were used and what results their use brought for the Nederduitsch Hervormde Kerk.

1. INLEIDING

In die jongste maande het 'n teologiese debat oor kerk en teologie in *Die Hervormer* op dreef gekom waarin begrippe soos ortodoks, ortodoksie, ortodoksisme, konfessioneel, modern, liberaal, dialekties en so meer kwistig gebruik word. Gedagtig daaraan dat van hierdie begrippe en by name veral die begrippe ortodoks en liberaal, in die geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk in konfliktsituasies van kerkskeuring begin figureer het, hetsy om die skeuring te bewerk en/of om dit agterna te regverdig, laat onmiddellik waarskuwingsligte flits dat in hierdie debat versigtigheid uiters noodsaaklik sal wees. Die ernstige vraag dring na vore of hierdie begrippe korrek ter sprake gebring sal word in 'n gebalanseerde debat en of dit soos in die verlede óf as partyleuses óf as etikettering gebruik gaan word.

* Lesing gehou voor die jaarlikse kongres van die Kerkhistoriese Genootskap van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika op 23 November 1993.

Wat onrus skep, is dat uit sekere uitdrukkings wat gebruik word, die suggestie na vore kan tree dat daar reeds opponerende partye bestaan. Van Aarde (1993:5, 8) byvoorbeeld, maak onder andere van die volgende uitdrukkings en opmerkings gebruik: 'onversoende teologiese aksente', 'die wenslikheid van faksievorming', die vermoede 'dat daar in die Nederduitsch Hervormde Kerk 'n beweging aan die gang is wat kan lei tot modaliteitsvorming' en dat die verskille wat sou bestaan 'verband kan hou met politieke voorkeure en assosiasies'. Sy pleidooi is dat verskeidenheid in die kerk in 'n versoenende gees geakkommodeer moet word.

Hierdie debat het reeds 'n mate van onrus by lidmate en ampsdraers veroorsaak en dit blyk duidelik uit 'n skrywe van ouderling Hannes Koekemoer van Melville in *Die Hervormer* van 1 November 1993 waarin by 'reageer oor die beeld wat geskep word deur die woordesryd en aanvalle wat in *Die Hervormer* gevoer word. Die opskrif bo sy bydrae is die vraag 'Die Hervormer: 'n Bokskryt?' wat aandui watter indruk hy van die hele woordesryd het. Hy stel dit daarom onomwonde dat hy met 'n mate van spanning *Die Hervormer* lees. Hy verwys weliswaar nie primêr na die teologiese debat as oorsaak van die spanning nie, maar wel na die totale woordesryd waarvan die teologiese debat 'n onderdeel vorm.

Van hierdie spanning wat reeds geskep is en wat deur allerlei ander hedendaagse spanninge verhoog word, sal deur elkeen wat aan die debat wil deelneem, kennis geneem moet word. Niemand durf uitsprake maak of begrippe gebruik bloot as slagspreuke of etikettering nie. As dit gebeur, gaan dit die debat nie dien nie en as blote verdagmakers ervaar word. Bowendien kan dit ook ander ernstiger gevolge hê, soos die geskiedenis leer.

Om vanuit kerkhistoriese hoek enkele opmerkings te maak oor hoe van hierdie begrippe in die verlede van die Nederduitsch Hervormde Kerk aangewend is, word aangesluit by 'n stelling wat in die Redaksioneel van *Die Hervormer* van 15 September 1993 gemaak is:

Daar sit tog iets van 'n stuk ironie in dat daar soveel bekommernis uit eie geleedere opklink oor sterk ortodoksistiese strominge wat dan onder ons aan die werk sou wees. Dit nadat ons vir meer as 'n eeu lank van Gereformeerde kant verdink en verwyt is van teologiese liberalisme.

Bokant hierdie uitspraak het die Redakteur 'n belangrike opskriffie in die vorm van 'n vraag geplaas: 'Liberale Hervormers nou ortodoks?'. Hierdie vraag spreek van die verbasing dat die Nederduitsch Hervormde Kerk, wat tevore van buite van liberalisme verdink en verwyt is, tans van binne verdink en verwyt word van ortodoks wees of soos dit ook gestel word dat sterk ortodoksistiese strominge in die Nederduitsch Hervormde Kerk werksaam is. Hoewel die gebruik van ortodoks en orto-

doksisties as sinonieme bepaalde probleme kan oplewer, is dit in elke geval duidelik dat vir die redakteur van *Die Hervormer* die huidige beskuldiging van ortodoksisme net so ongegrond is as die beskuldiging van liberalisme in die verlede.

Die redakteur se verwysing na 'Gereformeerde kant' skep die moontlikheid om verkeerdelik net te dink aan die Gereformeerde Kerke, terwyl ook uit die Nederduitse Gereformeerde Kerk dieselfde verdenking en verwyd opgeklank het. Wat beslis waar is, is dat die verdenking en verwyd van teologiese liberalisme reeds meer as 'n eeu aan die Nederduitse Hervormde Kerk toegedig word. Trouens, die begrippe liberaal en ortodoks is op so 'n wyse aangewend dat die woord hervormd gelykgestel is aan 'volslae liberaal' en die woord gereformeerd aan 'eksklusief-ortodoks' (Pont 1991:262).

Daar sal nou kortliks nagegaan word hoedat die twee Afrikaanse kerke wat van die Nederduitse Hervormde Kerk afgeskei het, ortodoks opgeëis het as vaandel waaronder hulle stryd kon voer en daarom die etiket van liberalisme om die nek van die Nederduitse Hervormde Kerk kan hang.

Twee opmerkings kan vooraf gemaak word. Hoewel die begrip ortodoks nie altyd eksplisiet so aangekondig is nie, was dit ten minste altyd die veronderstelde vesting waarvandaan aanvalle geloods is. Terwyl die begrippe met selfvertroue aangewend is, is dit 'n ernstige vraag of al die gebruikers presies geweet het wat die teologiese inhoud van die begrippe was. Dit beteken dat meermale aanvalle geloods is vanuit 'n gebrek aan kennis of wanbegrip, met gevolge wat nie die kerk van Jesus Christus gedien het nie. Hieruit is alreeds 'n les te leer in die huidige debatsvoering waar die begrippe ook ter sprake gebring word.

2. VAN DIE KANT VAN DIE GEREFORMEERDE KERKE

Vreemd genoeg en anders as wat verwag sou word, het die eerste afskeiding wat in 1859 van die Nederduitse Hervormde Kerk plaasgevind het en wat gelei het tot die oprigting van die Gereformeerde Kerke, nie met twis, bitterheid en haat gepaard gegaan nie (Engelbrecht 1953:159). Engelbrecht (1953:217) stel dat daar selfs 'iets plegtigs' in die afskeiding was. Slagspreuke en etikette is glad nie of minstens nie openlik teen mekaar aangewend nie. Moontlik was dit omdat Postma die voorbeeld gehad het van die 1834-afskeding in Nederland wat ook nie geneig was om bepaalde begrippe tot partysake en strydleuses te maak nie (Engelbrecht 1929:1).

Die begrippe ortodoks en liberaal is ook nie openlik gebruik nie. Trouens as ortodoks gedefinieer sou kon word soos die *Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* (1965:625) dit doen, naamlik streng-gelowig of regsinnig, dan sou die begrip waarskynlik op albei toepaslik gewees het. Want, hoewel oor die saak van die sing van die ewangeliese Gesange, blykbaar onoorkomelike struikelblokke en verskille

bestaan het, is die oortuiging tog uitgespreek 'dat in het punt des geloofs geen verskil bestond' (Kruger 1956:335). By die skeiding van die weë het die predikante van die twee kerke, Van der Hoff en Postma, mekaar selfs die regterhand gegee, 'de broederhand der gemeenschap, als overeenstemmende in hetzelfde geloof, gemeenschappelijk beleden....' (Engelbrecht 1953:158, 166).

Dit is wel waar dat van die begin af van die volgelinge van Postma die houding gehad het en dit ook onomwonde verklaar het dat hulle 'de alleen ware Gereformeerde Kerk' was (Engelbrecht 1953:165). Dit het die Hervormde lidmate so 'ongerust en bekommerd' gemaak dat die kerkraad van Potchefstroom hieroor by die Sinode van die Nederlandsch Hervormde Kerk navraag gedoen het. Vandaar is die antwoord ontvang 'dat die Christelike lewenswandel en die Evangeliese gesindheid, om vol te wees met die Heilige Gees en ook aan Jesus toe te behoer, 'n groter eer en 'n meerdere roem is dan om sigself die alleen ware Kerk te noem' (Engelbrecht 1929: Bylae LII; Engelbrecht 1953:165).

So vreedsaam sou dit egter nie vir altyd tussen die twee kerke bly nie. Tien jaar na die afskeiding is die gedagte van 'ooreenstemmende in hetzelfde geloof' totaal deurkruis deur 'n openbare verklaring van die Sinode van die Gereformeerde Kerke waarin hulle oor die afskeiding uit die Nederduitsch Hervormde Kerk gestel het: 'Wij zijn dus uitgetreden uit die bedorven gemeenschap, die ons bleek de valsche kerk te zijn' (Kruger 1956:395). Die rede waarom die Sinode hierdie verklaring uitgereik het, was om erkenning as 'n susterkerk deur die 'Christelik Afscheidene Gereformeerde Kerk in Nederland' te kry (Engelbrecht 1953:166). Die pyn van die skeuring is toe eers werklik gevoel. Om as 'bedorven gemeenschap' en 'valsche kerk' bestempel te word klink veel erger as om teologies liberaal genoem te word. Wie hierdie begrippe aanwend, moet aan die ander kant oortuig daarvan wees dat hyself regsinnig, streng-gelowig is en daarom geregtig op die vaandel: 'ortodoks'.

Hoe vreemd dit ook al mag voorkom, het selfs hierdie veroordelende uitspraak nie meegebring dat die twee kerke voortdurend in konflik met die begrippe as óf slagspreuk óf etiket, verkeer het nie. Tog is dit waar dat die denke en gesindheid van die lidmate en predikante van die Gereformeerde Kerke gedra is deur die oortuiging dat dié kerk reg gehad het om ortodoks as vaandel op te hef terwyl die Nederduitsch Hervormde Kerk as liberaal getipeer kan word. Dit het geblyk uit 'n koue afsydigheid van die kant van die Gereformeerde Kerke teenoor die Nederduitsch Hervormde Kerk oor 'n tydperk van baie jare (kyk Jooste 1959:370-372). By enkele konflikgeleenthede het dit wel openlik aan die lig getree. Twee voorbeelde word genoem:

2.1 Die gewetensklausule

In 1927 het in Suid-Afrika die stryd in verband met die sogenaamde gewetensklausule aan die orde gekom. H G Stoker, dosent aan die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys en lidmaat van die Gereformeerde Kerke, het hieroor aan 'n Nederlandse tydskrif *Woord en Geest* berig en ook oor die Afrikaanse kerke iets geskryf. Met oortuiging het hy gestel dat die kerkleiers van die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde Kerk 'besonder liberaal' was. Oor die Nederduitsch Hervormde Kerk het hy gesê:

Ook die Hervormde Kerk ervaar vandag 'n splitsing in eie boesem. Die splitsing tree nog nie so officieel aan die lig nie, maar bly seker ook nie ongemerk nie. Die teenstelling: liberale professorale leiers en verskillende liberale predikante teenoor ortodokse predikante en ortodokse kerklede – het op verskillende geleenthede uitgekom en sal nie meer so maklik uit die weg geruim kan word nie. Die liberale leiers het publiek teen die bogenoemde voorstel re die gewetensklausule opgetree, terwyl 'n groot gedeelte van hierdie Kerk tog weer ortodoks genoeg is om die voorstel gunstig gesind te wees, wat ook die geval is.

(Engelbrecht 1945:11)

Hoewel dit nou nie meer die hele Hervormde Kerk is wat as liberaal bestempel is nie, is dit duidelik dat ortodoks as slagspreuk en liberaal as etikettering funksioneer en dis ook duidelik wie die reg het om die onderskeidings aan te dui. Ook is dit duidelik wat in die geval die maatstaf vir óf ortodoks óf liberaal was, naamlik vir of teen skraping van die gewetensklausule.

Die indruk word ook baie sterk gelaat dat met verwagting en instemming uitgesien word na die aanstaande kerkskeuring of splitsing soos dit genoem word. Engelbrecht (1929:170) het hierdie siening en verwagting van Stoker 'n curiositeit genoem. In elk geval het daar van die verwagte skeuring niks gekom nie.

2.2 Neo-Calvinisme

Tussen 1943 en 1945 het 'n skerp kontrovers tussen prof S P Engelbrecht aan die een kant en ds J V Coetzee van die Gereformeerde Kerke aan die ander kant rondom die Neo-Calvinisme ontstaan. Aan beide kante is stewige strydskrifte daargestel (kyk Coetzee 1943 en Engelbrecht 1945).

Die kontrovers het voortgevloei uit 'n reeks artikels van Engelbrecht in *Die Hervormer* tussen Oktober 1942 en Julie 1943 oor artikels 1 tot 9 van die Nederlandse Geloofsbelydenis (Engelbrecht 1945:7). In hierdie artikels het Engelbrecht onder andere nogal skerp kritiek uitgespreek teenoor die Neo-Calvinisme van Kuyper, die Gereformeerde Skolastiek, die drie Formuliere van Eenheid as 'accoord

van kerkelike gemeenskap' en die daaruit voortvloeiende konsekwensie dat die belydenis in werklikheid bokant die Skrif te staan kom en die Skrif dan in die lig van die belydenis uitgelê moes word.

Op hierdie kritiek het ds Coetzee met instemming van professore J D du Toit en S du Toit, vader en seun, self baie skerp gereageer in 'n strydskrif van 95 bladsye. Hy kom daarvoor op dat die Neo-Calvinisme 'n goeie en regte ontwikkeling was.

Engelbrecht beantwoord Coetzee in 'n geskrif van 90 bladsye met as titel *Neo-Calvinisme: Ontwikkeling en afwyking*. Engelbrecht het in die geskrif baie sterk gesteun op die beginselstandpunte wat ds M J Goddefroy in sy kontrovers met ds H S Bosman in sy geskrif, *De Kerkkwestie: Niet een leer- maar een levenskwestie*, ingeneem het.

Uit hierdie stryd blyk 'n paar sake. In die Gereformeerde Kerke het duidelik 'n baie sterk affiniteit vir die teologie van Abraham Kuyper ontwikkel. Vir die eerste keer is uit die geleedere van die Gereformeerde Kerke skerp polemies gereageer. Dit was iets waarvoor Kuyper wel bekend was (Engelbrecht 1929:1). Die Neo-Calvinisme het ook as maatstaf vir wat ortodoks was, gegeld.

3. VAN DIE KANT VAN DIE NEDERDUITSE GEREFORMEERDE KERK

Die tweede afskeiding wat die Nederduitsch Hervormde Kerk in die vorige eeu beleef het toe die Nederduitsch Gereformeerde Kerk in Transvaal tot stand gekom het, het met geweldige twis en bitterheid gepaard gegaan. Engelbrecht (1953:217) skryf dit daaraan toe dat dit bewerk en geforseer is en dat dit deur 'n bepaalde persoon bewerk en forseer is naamlik Frans Lion Cachet.

Sowel in die bewerking van hierdie skeuring as in die agterna regverdiging daarvan het ortodoks as slagspreuk en liberaal as etikettering sterk gefigureer. Dit is egter nie bevreemdend nie, aangesien Cachet in Nederland wel met die woorde kennis gemaak het.

Cachet wat op 28 Januarie 1935 in Amsterdam, Nederland, gebore is, het sy opleiding as sendeling vir die sending onder Israel buite Skotland, aan die Seminarie van die Free Church of Scotland te Amsterdam ontvang (Kriel s a:11-17; Engelbrecht [1952-53]:181-130).

Hierdie Seminarie is in 1852 opgerig deur Isaac da Costa, netsoos Cachet 'n bekeerde Jood en een van die belangrikste figure uit die Nederlandse Réveilbeweging (Rasker 1974:75-85). Da Costa was 'n uitstaande digter en hoewel hy nie self 'n teoloog was nie, was hy tog die skrywer van 'n aantal teologiese boeke waarvan *Bezwaren tegen den geest der eeu* seker die bekendste was. Hy was een van die vier dosente (waarvan slegs een, naamlik C Schwartz, 'n teoloog was) aan die Seminarie. Hy was 'n felle bestryder van die Groninger rigting en die Moderne rigting. Self het hy sterk chiliastiese trekke in sy denke vertoon (Rasker 1974-84).

As reaksieverskynsel wat in verset gekom het teen die gees van die eeu, het die Réveil feitlik vanselfsprekend gekoppel geraak aan die ortodoksie en het dit 'n voorveger geword vir die behoud van die ou belydenisskrifte (Fiolet 1953:103-104). Positief het die Reveil die verkragting van die Christendom tot iets wat nie meer die naam werd was nie, skerp aangetoon. Negatief egter was daar 'n aantal sake wat ernstige probleme geskep het. Die Réveil kon nie werklik loskom van sy wortels wat in die Nadere Reformasie, Piëtisme en Metodisme gelê het nie. Die gevolg was 'n sterk subjektiewisme. 'n Verdere negatiewe aspek word deur Fiolet (1953:105) so beskryf: 'Het Réveil was van huis uit niet kerkelijk en zijn orthodoxie niet onge-rimpeld'. Réveilkringe het daarom maklik buite en los van die kerk ontwikkel. Bowendien wys Fiolet (1953:103) nog op die opvallende feit dat in sowel Nederland as in die buiteland 'de leidende figure van het Réveil oor gevoelige naturen waren, lijdend aan melancholie en depressies'.

Die Seminarie het nie beoog om predikante akademies op te lei nie, maar in die woorde van Da Costa self: 'colporteurs, evangelisten, zendelingen' (Kriel s a:16). Volgens Cachet se biograaf het Cachet verneem dat hy wel deur die Seminarie tot proponent in die Free Church of Scotland opgelei en toegelaat sou kon word. Cachet was hiermee ingenome want onomwonde het hy verklaar: 'Mijne begeerte was om predikant te worden, zonder de academie te bezoeken....Het was mij om den status van predikant te doen niet om eene predikantstandplaats in Holland' (Kriel s a:14).

Dit was dan juis aan hierdie Seminarie dat Cachet voorsien is van bepaalde inhoud vir die begrippe ortodoks en liberaal. Volgens Kriel (s a:14) het Cachet hom uit die staanspoor by die ortodokses, wat die liberale element in die kerk heftig bestry het, gevoeg. 'n Werklik diepgaande akademiese opleiding het Cachet nie ontvang nie en dit is hoogs twyfelagtig of Cachet self ooit die volle teologiese inhoud van die begrippe ortodoks en liberaal kon peil. Vandaar dat hy dit ook nooit probeer definieer het nie. Hy was daarin geskool om te aanvaar dat hy en die kringe waartoe hy behoort het, regsinnig of ortokoks was en die Nederlandse Hervormde Kerk en alles en almal wat met die kerk iets te make het liberaal en daarom die vyand wat vernietig moet word. Dit het Cachet besiel met 'n oordrewe leerheiligheid.

Gesien teen hierdie agtergrond en verbind aan sekere swakhede in sy aard soos dat hy neurastenies, twissiek en heersugtig was (Engelbrecht 1953:228), is sy skeurmakende optrede in Transvaal iets wat verwag kon word. Die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek wat duidelik met soveel bande aan die Nederlandse Hervormde Kerk verbind was, moes eenvoudig as vyand deur Cachet beoordeel word. In 'n skerp bewoorde pamflet teen die Kerk het hy dit

so uitgedruk: 'in alle opzichten in de verderfelijke voetstappen wandelt van hare afgewekene en nog dagelijks afwijkende moeder de Hervormde Kerk van Holland' op wie die Bybelwoord 'die vuil is, dat hij nog vuiler worden' toegepas moet word (Cachet 1866:21, 31).

Op hierdie drif tot leerheiligheid het Cachet 'n aantal dryfvere gebou waarvan die vier vernames was dat die Nederduitsch Hervormde Kerk afwykend sou wees wat sy naam, belydenis, leer en praktyk betref (Van der Westhuizen [1977]:12).

Ten opsigte van die naam het hy geargumenteer dat die naam 'hervormd' uitsluitlik die gevolg was van die liberale invloed uit Nederland. Hy het daarop aangedring dat die naam afgeskaf moet word omdat dit onwettig was. Dit moes vervang word met die naam Nederduitsch Gereformeerde. So is die naamtwis op die kerklike werf van die Afrikaner gebore en het die woord 'gereformeerde' aan ortodoks en die woord 'hervormd' aan liberaal verbind geraak (Engelbrecht 1953:212).

Cachet het die beskuldiging ingebring dat die Nederduitsch Hervormde Kerk, tipies liberaal, die belydenis verwaarloos het. Volgens hom het die Hervormde Kerk ook die voetspoor van die Nederlandse Hervormde Kerk gevolg en leervryheid vir sy predikante toegelaat. Oor die praktyk van die Nederduitsch Hervormde Kerk was sy oordeel dat dit so vervalde was dat dit nie hervorm kon word nie en dat afskeiding die enigste uitweg was. Selfs al moes die afskeiding deur onrusstokery en verdagsaaiery bewerk word.

Die Nederduitsch Hervormde Kerk se reaksie was om sy naam te handhaaf en te verdedig. Met die leerheiligheid van Cachet kon die Hervormde Kerk nie vrede hê nie, en daarom is die aanspraak van Cachet om oor die afwyking in leer en verwaarlosing van die belydenis te mag oordeel, eenvoudig verwerp. Nogtans het die Algemene Kerkvergadering nie die kerk wat Cachet opgerig het, tot valse kerk verklaar nie (Engelbrecht 1952-53:197-210).

Van der Westhuizen ([1977]:12-26) toon aan dat Cachet se optrede ten opsigte van al vier hierdie sogenaamde afwykings niks anders as sondige skeurmakery was nie. Die skade was egter gedoen. Die Nederduitsch Gereformeerde Kerk het vir hom die ortodokse vaandel opgeëis en aan die Nederduitsch Hervormde Kerk die liberale etiket toegeken. Voortaan sou dit voortdurend weer en weer herhaal word. Enkele voorbeelde kan genoem word

- * Vir baie jare was die amptelike standpunt van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk:

dat geen predikant van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk, die de waarheid liefheeft, de kansel beklimmen kan voor een der Hervormde leeraren in de Republiek, daar hij daardoor getuigenis zou afleggen

TEGEN de Gereformeerde kerk, en voor de Hervormde Kerk, en nog minder een beroep in die Kerk kan aannemen zonder veel schade te doen aan de zaak der waarheid in dit land....

(Engelbrecht 1953:236)

Die implikasie is wel duidelik wie as ortodoks en wie as liberaal gestempel is.

- J P Jooste, 'n kollega van Cachet te Potchefstroom, het presies in die voetspore van Cachet geloop. Hy het selfs die bedenklike metode gevolg om Van der Hoff van agter die preekstoel af te luister om te kan vasstel of hy liberaal was (Engelbrecht 1953:233). Die gevolg was 'n openbare pennestryd tussen Jooste en Van der Hoff (Veritas 1870; Van der Hoff 1871a; Jooste 1871; Van der Hoff 1871b).

Jooste het onomwonde verklaar dat hy ortodoks was en dat hy graag Van der Hoff en sy kollegas, di Begemann, Smits en Van Warmelo, ook tot die ortodoksie wou bekeer. Met die vaandel ortodoks omhoog skryf hy dan: 'Ik beschuldig u van liberalisme. En wel van die soort van liberalisme welke niet zozeer een direkte onwaarheid verkondigt, maar de waarheid verzwijgt' (Joost 1871:174). Van der Hoff was dus liberaal nie oor wat hy gesê het nie, maar oor wat hy nie gesê het nie!

Ook Jooste het nêrens duidelik die maatstaf beskryf waarmee hy gemeet het om te kan sê wat ortodoks en wat liberaal was nie. Van der Hoff se reaksie was onder andere dat dit met Jooste netso sal gaan soos met ds Andrew Murray jr in sy botsing met ds J J Kotze van Darling oor die predestinasie, toe dit geblyk het dat Murray self allermins reg gehad het om homself as ortodoks te beskou (Van der Hoff 1871:184; Pont 1959:29vv).

- Selfs toe die twee kerke in 1882 met die oog op kerkvereniging onderhandel het, is hierdie selfde beskuldiging van Cachet feitlik woordeliks herhaal deur ds H L Neetling van die Nederduitsch Gereformeerde Kerk en voorsitter van die twee kommissies wat die kerkvereniging moes voorberei (Engelbrecht 1953:287; Pretorius 1986:195-240). Dit moet as verstommend aangeteken word dat die kerkvereniging nie reeds in die onderhandelings stadium verongeluk het nie.
- Die skerpste en uitgebreidste konflik waarin die begrippe ortodoks en liberaal 'n rol gespeel het, was die bittere en selfs onchristelike twis oor die sogenaamde kerkkwestie wat in die jare 1888 tot 1890 in die openbare pers gevoed het. Dit was nog 'n nasleep van die mislukte kerkvereniging van 1885. In emosiebelaaide briewe van 'n haatlike en persoonlike aard is van weerskante af stryd gevoer (Engelbrecht 1953:320). Ook ds H S Bosman van die Verenigde

Kerk en vroeër van die Neder-duitsch Hervormde Kerk, het hieraan meege-
doen. In sewe artikels in *De Volkstem* tussen 7 Januarie en 7 Februarie 1889 het
Bosman uiters skerp aanvalle geloods op die Nederduitsch Hervormde Kerk en
sy enigste predikant ds M J Goddefroy. Meer as vyf-en-twintig beskuldigings is
opgestapel wat ingesluit het kongregasionalisme, modernisme, bap-
tisme, liberalisme, afwykings in diens, tug en lewe. In werklikheid het dit maar net weer
gegaan om dieselfde sake waarmee Cachet begin het (Engelbrecht 1953:320).

Die houding en gesindheid van Bosman was ook dieselfde: onder die vaand-
del van ortodoks wees het hy die reg en bevoegdheid gehad om die liberales uit
te wys. Goddefroy het aanvanklik geweier om aan die sinnelose twisgeskryf
deel te neem omdat volgens hom teologiese debatte nooit op dié wyse tot 'n
bevredigende einde gevoer sou kon word nie. Bowendien het hy gewan-
hoop om met iemand wat nie werklik diepgaande teologiese insigte oor die tersake
materiaal gehad het nie, in 'n debat betrokke te raak (Botha 1981:83).

Uiteindelik het Goddefroy wel in bockvorm getrag om 'de waarheid aan
den dag te brengen, niet om daarover in discussie te treden met ds H S Bosman,
tensij deze zich bekeert van den zondigen weg waarop hij sich nu bevind' (Botha
1981:84).

Aangesien hierdie kontrovers reeds tevore uitvoerig behandel is (Botha
[1977]:41-57; 1981:82-92) word slegs enkele tersake aspekte aangeraak.

- ** In die betiteling wat beide aan hulle geskryfte gegee het, blyk duidelik wat
elkeen as die kernsaak gesien het waarom die hele kerkkwessie gedraai het.
Die titel van Bosman se sewe genoemde stukke was *De Leerkwestie* terwyl
die titel van Goddefroy se boek *De Kerkwestie: Niet een leer- maar een
levenskwessie* was.
- ** Hoewel Bosman die kerklike leer as die saak in geding sien, behandel hy
nêrens een van die fundamentele leerstukke van die Christendom nie.
Goddefroy (1890:8) toon dit aan en verkwalik hom daarvoor.
- ** Bosman gebruik wel die begrippe ortodoks, liberaal en modern, maar ver-
duidelik ook nie presies wat hy daaronder verstaan nie. Hy gebruik die
begrippe Calvinisties en Dordtsgesind as inhoud vir ortodoks maar dan
vermoed Goddefroy dat dit alleen maar slagkrete is en daarom stel hy dat
hy self ook deur en deur Calvinisties- en Dordts-gesind was, maar dan mag
dit nie so gebruik word soos dit op daardie stadium in Nederland gebruik is
nie. Hy stel: '...en nu zou ek het ten hoogste betreuen als die soort strijd
waardoor de Nieuw-Gereformeerden (Doleerenden) in de Moederkerk
reeds zoveel goeds en edels hebben verscheurd en verbroken, ook hierheen
werden overgeplant' (Goddefroy 1890:9).

Ook die sake waaruit Goddefroy en die Nederduitsch Hervormde Kerk se afwyking en modernisme volgens Bosman sou blyk, word deur Goddefroy as onwaar, ongerymd en lasterlik verwerp of as doodgewone misvatting by Bosman. Die mees kwetsende vir Goddefroy was Bosman se bewering dat hy die Bybel sou aangerand het. Goddefroy toon duidelik aan dat dit 'n valse bewering was wat bedoel was om hom te belaster (Goddefroy 1890:116-117).

- ** Bosman het verklaar dat dit vir hom gegaan het om handhawing van die 'suiwere leer'. Goddefroy toon aan dat daar by Bosman ernstige begripsverwarring bestaan het ten opsigte van wat die 'suiwere leer' wel was en wat die verhouding tussen Heilige Skrif en belydenisskrif was. Goddefroy noem twee uitsprake van Bosman suiwer Rooms of op pad na Rome toe. Die eerste is sy uitspraak dat die suiwere leer is 'de leer der vaderen omdat die ook is de leer des Bijbels'. Dit is in teenspraak met Artikel 7 van die Nederlandse Geloofsbelydenis omdat menslike geskifte so gelykgestel word met die Goddelike Skrif. Ook Bosman se standpunt dat hy die Heilige Skrif verstaan in die lig van die drie Formuliere van Eenheid, voer hom terug na die Bybelbeskouing van Rome (Goddefroy 1890:10, 13, 16).
- ** Bosman het uiteindelik nie daarin geslaag om homself en sy kerk as onbesproke ortodoks en die Nederduitsch Hervormde Kerk as volslae liberaal te bewys nie. Sy gebruik van die begrippe was ook maar bloot slagkreet en etiket. Dit het nie kerkverenigend nie maar eerder kerkskeurend gewerk. Vir Bosman was sy gedagtes reg en daarom ortodoks. Daarteenoor was elke gedagte en elke persoon wat met hom verskil het, liberaal.
- ** Daarteenoor het Goddefroy se nugtere, kalme en beredeneerde antwoorde vir die Nederduitsch Hervormde Kerk 'n diens van onberekenbare betekenis gelewer. Goddefroy wat in Nederland met die modernisme en liberalisme kennis gemaak het en dit baie skerp bestry het (Botha 1981:24-54), kon maklik raaksien en aantoon dat Bosman die begrippe bloot as etikettering gebruik sonder om self 'n deeglike kennis van die inhoud daarvan te hê. Dieselfde geld ten opsigte van die begrip ortodoks.

Goddefroy toon aan dat Bosman 'n prinsipiële fout maak as hy homself as ortodoks probeer aandien. Werklik ortodoks, regsinnig, strenggelowig sou hy wees as hy die Skrif as absolute norm sou aanlê. Die formele grondbeginsel van die Nederduitsch Hervormde Godsdienstleer is immers dat die Heilige Skrif die enigste toetssteen of kenbron van die Christelike waarheid is. Om die Nederduitsch Hervormde Kerk as liberaal geëtiketteer te kry,

het Bosman hierdie beginsel nie toegepas nie en daarteen maak Goddefroy ten sterkste beswaar: 'Maar wat wij niet voorbij mogen zien, en wat wij, van ganzer harten verwerpen, is het stelselmatig voorbijgaan van den eenig onfeilbaren regel, en het zich gedurig beroepen op de oudheid, op de Vaders, op Dordrecht, waaraan ds Bosman zich aanhoudend schuldig maakt, als hij de Nederduitsch Hervormde Kerk en haren leraar in de Courant kastijdt wegens lossigheid in leer, en wat daar verder uit volgt' (Goddefroy 1890:73).

- ** Hoewel die aanvalle teen die Nederduitsch Hervormde Kerk na die verskyning van Goddefroy se antwoord op Bosman nie opgehou het nie, het dit tog sterk verminder en later verdwyn omdat Goddefroy afdoende geantwoord het op die werklik ter sake aangeleenthede. Bosman self het nooit weer en kon waarskynlik nie weer op Goddefroy se antwoord reageer nie.
- ** Tot so 'n geweldige en emosiebelaaide konflik in die openbare pers, het die begrippe ortodoks en liberaal nooit weer tussen die twee kerke gekom nie. Dit beteken nie dat die verdenking en verwyt van teologiese liberalisme nie bly voortbestaan het nie. Dit het ook in kerkhistoriese werke neerslag gevind. So het C Spoelstra in 1917 in Nederland 'n werk uitgegee onder die titel: *Het kerkelijk en godsdienstig leven der Boeren na den Grooten Trek historiesch kritisch onderzocht*. In hierdie werk, wat 'n venynige aanval op die Nederduitsch Hervormde Kerk en sy historiese basis was, het Spoelstra getrag om die histories-gemotiveerde aanvalle van Cachet op die Nederduitsch Hervormde Kerk, wetenskaplik te motiveer. Ook dr G D Scholtz het in sy werk *Die Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde of Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika 1842-1885* dieselfde gedoen. Hierdie werk van Scholtz het wel tot 'n redelik heftige debat met prof S P Engelbrecht gelei. Dit het egter meer op die akademiese vlak gebly en het nie in die pers juis opslae gemaak en die gemoedere sodanig beroer nie.
- ** Die houding van: 'Ons is ortodoks en julle liberaal' word soms nog by Nederduitse Gereformeerde lidmate en predikante aangetref. Uit ervaring sal heelwat predikante van die Nederduitsch Hervormde Kerk daarvan kan getuig.

4. OPTREDE VAN DIE NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK WAAR LEERKWESSIONE TER SAKE WAS

Die vraag moet nou nog oorweeg word of die Nederduitsch Hervormde Kerk nie maar net in konfliktsituasies ontken het dat hy liberaal was, terwyl hy tog leervryheid toegelaat het en so die etiket 'liberaal' verdien het nie. Dit kan maklik gedoen word

deur te verwys na die gevalle waar die Hervormde Kerk opgetree het teen ds Dirk van der Hoff en ds A J Begeman (Botha 1982:7) waar dit nie eens om werklike leerkwessies gegaan het nie en teen ds C J L Ruysch van Dugteren (Botha 1982:9-25) en prof A S Geysler waar dit werklik om leerkwessies gegaan het.

Dit sal nuttiger wees om te vra na die prinsipiële standpunt van die Nederduitsch Kerk oor die belydenis en leertug. Ook dit is al meerdere kere behandel (Botha 1981:1-28; 1982:30-44) en kan gestel word dat in beginsel en praktyk gehou is by die Calvinisties-Reformatoriese siening in hierdie verband. Kort saamgevat lyk dit so: Die kerklike belydenis is die gelowige se antwoord op God se Woord soos dit in die Skrif gegee is. Die Skrif geld as die *norma normans* of *regula fidei* met goddelike en daarom absolute gesag. Tog het die belydenis ook daadwerklike gesag al is dit betreklik, naamlik 'n *norma normata* of 'n afgeleide gesag dit is 'n *norma secundaria* wat as *regula doctrinae* geld. Die belydenis is deur die predikant onderteken om dit te aktualiseer en so sy eie daadwerklike belydenis te maak. So verklaar hy vrywillig en sonder dwang dat die Formuliere van Eenheid die norm en reël van sy prediking en sy dienswerk sal wees. Die belydenisse word nie so onfeilbaar verklaar nie en die toetsingsreg bly, maar dan volgens 'n bepaalde ordelike prosedure. Dit beteken ook geen gewetensdwang of beperking van teologiese ondersoek en studie nie. Indien iemand twyfel of beswaar het ten opsigte van enige artikel van die belydenis, kan hy dit by wyse van 'n gravamen aan die kerk vir beoordeling voorlê. Verder is die sogenaamde *libertas prophetandi* erken en selfs toleransie ten opsigte van swakkes en dwalendes.

Hoe hierdie beginsels in die Nederduitsch Hervormde Kerk gestalte aangeneem het, is die kortste en bondigste verwoord in 'n uitspraak van ds M J Goddefroy waarin hy sy eie kerklik-teologiese standpunt gestel het: 'Geen Christendom sonder Christus; geen kerk sonder belijdenis; maar ook geen belijdenisschrift of formulier boven of nevens het onbedrieglike Woord des Heeren' (Botha 1981:58).

Met hierdie antitetiese stelling het hy nie alleen sy eie teologie in 'n neutedop saamgevat nie, maar het hy aangesluit by die historiese standpunt van die Nederduitsch Hervormde Kerk. Na twee kante toe is afgegrens. Teenoor die teologiese liberalisme en modernisme waarin die Godheid van Christus ontken is, is die duidelike standpunt ingeneem dat die Christendom sonder Christus onbestaanbaar is en dat die kerk 'n geldige en gesaghebbende belydenis moes hê. Terselfdertyd is die onreformatoriese gedagtes waardeur die belydenis in praktyk naas of bo die Heilige Skrif te staan gekom het, ook afgewys. Skepselvergoding ook in die vorm van leerheiligheid of werkheiligheid, is afgewys. Die fokuspunt van hierdie standpunt is dat die Heilige Skrif, die Woord van God, te alle tye normatief vir die kerk bly. Terselfdertyd is die sterk belydende karakter van die kerk beklemtoon. Die kerk moes

nie alleen 'n suiwere leer of 'n regsgeldige belydenisskrif hê nie, maar die kerk moes inderdaad bely wat in die belydenisskrif vasgestaan het. Dan eers sou die kerk kan aanspraak maak op die vaandel van regsinnig, streng-gelowig, ortodoks. Daarmee saam kan die etiketering van liberalisme verwerp word.

Dit is presies hierdie beginsel-standpunt waarop Engelbrecht hom in sy debat met ds J V Coetzee beroep het en waarna reeds verwys is.

5. SAMEVATTEND

Samevattend kan gestel word dat die gebruik van die begrippe ortodoks en liberaal, soos wat hulle wel gebruik is, nie juis seën ingehou het op die kerklike werf van die Afrikanervolk nie. Die teendeel is waar. Verder is dit ook duidelik dat dit meesal slegs as slagkrete en etikette gebruik is, sonder dat die inhoud werklik vasgestel was. Miskien is die volgende paragrafie uit 'n artikel van prof S P Engelbrecht (1930:171) waarin hy dit ook gehad het oor die twee begrippe en die verskillende maatstawwe wat daarvoor aangelê is, op sy plek.

Uit Holland ken ons ook sulke maatstawwe van beoordeling. As die predikant by die bestyging van die preekstoel op die derde trap bid is hy ortodoks, maar as hy onder aan die voet van die preekstoel bid is hy liberaal; sê die predikant 'Here' dan is hy ortodoks, maar sê hy 'Heer' dan is hy liberaal; gee hy as eerste vers 'n Psalm op is hy ortodoks, maar begin hy met 'n Gesang dan is hy liberaal; het hy sy manel op die preekstoel toegeknoop dan is hy ortodoks maar as hy sy manel los het, dan is hy liberaal'!

Literatuurverwysings

- Botha, S J 1981a. *Ds Marié Joseph Goddefroy 1848-1920: Sy lewe en betekenis*. Pretoria: HAUM.
- [1981]b. Die Nederduitsch Hervormde Kerk en leevryheid uit die geskiedenis van die Ned Herv Gemeente. *HTS* 37/3, 1-28.
- [1982]. Die belydenis in kerkregtelike verband. *HTS* 38/1 & 2, 30-44.
- 1986. Is kervereniging vandag of in die toekoms 'n doelwit? *HTS* 42/1, 8-27.
- Cachet, F Lion 1866. *Aan de leden der Nederduitsch Gereformeerde Kerk in de ZA Republiek*. Pietermaritzburg: Uitgewer onbekend.
- Coetzee, J V 1943. *Neo-Calvinisme - Verhastering of regte ontwikkeling?* Potchefstroom: Calvyn Jubileum Boekefonds.
- Engelbrecht, S P 1920. *Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk in Zuid-Afrika*, Deel 1. Amsterdam/Pretoria: De Bussy.
- 1929. *Wat is Calvinisme? 'n Tydvraag*. Pretoria: De Bussy.

- Engelbrecht, S P 1930. 'n Kuriositeit, *De Hervormer* 15 Januarie 1930, bl 170-171.
- 1941. Konflik in die gemeente Wakkerstroom (Volksrust). *Die Almanak* 1941, 85-102.
- 1945. *Neo-Calvinisme: Ontwikkeling en afwyking*. Pretoria/Kaapstad: De Bussy/HAUM.
- 1952-1953. Ds Frans Lion Cachet. *HTS* 9, 181-231.
- 1953. *Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*. Pretoria/Kaapstad: HAUM/De Bussy.
- Fiolet, A 1953. *Een kerk in onrust om haar belydenis*. 2e druk. Callenbach: Nijkerk.
- Goddefroy, M J 1890. *De kerkkwesie niet een leer- maar een lewenskwesie*. Den Haag: De Swardt en Zoon.
- Jooste, J P 1871. Open brief aan ds D van der Hoff, herdruk in *HTS* 18, 170-180.
- 1959. *Die geskiedenis van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika 1859-1959*. Potchefstroom: Potchefstroom Harold.
- Koekemoer, H 1993. Die Hervormer: 'n Bokskryt?, *Die Hervormer*, 1 November 1993, 5.
- Kriël, F s a. *Die lewe van Frans Lion Cachet*. Pretoria: V en R.
- Kruger, B R 1956. Die ontstaan van die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika. DD-proefskrif, Universiteit van Pretoria.
- Pretorius, S P 1986. Die kerkvereniging van 1885: Sy aanloop en mislukking. DD-proefskrif: Universiteit van Pretoria.
- Rasker, A J 1974. *De Nederduitsch Hervormde Kerk vanaf 1795*. Kampen: Kok.
- Scholtz, G D 1956. *Die geskiedenis van die Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika 1842-1885*. Pretoria-Kaapstad: NGK-Uitgewers.
- Van Aarde, A 1993. Versoenende verskeidenheid, *Die Hervormer*, 15 September 1993, bl 5 en 8.
- Van der Hoff, D 1871a. Antwoord aan Veritas, herdruk in *HTS* 18/4, 167-169.
- 1871b. Open brief aan ds J P Jooste, herdruk in *HTS* 18/4, 180-188.
- Van der Westhuizen, H G [1977]. Was die afskeiding onder ds F Lion Cachet van 1865/6 'sondige verskeurdheid'? *HTS* 33/3 & 4, 12-26.